PENTRU O JUSTĂ ÎNŢELEGERE A CONCEPTULUI DE «SEMNIFICAT» LA EUGENIU COŞERIU

CRISTINEL MUNTEANU[*]

0. Punctul de plecare pentru un asemenea demers îl constituie, în mod obligatoriu, Aristotel, fie că ne referim la problema «semnificatului» *in genere*, fie că avem în vedere problema «semnificatului unitar». Ambele chestiuni (conexe, de altfel) îşi au originea în opera Stagiritului. Este însă adevărat că marele filozof grec le-a tratat doar în câteva enunţuri, fără prea multe explicaţii. Cei vechi erau interesaţi mai mult de cunoaştere şi mai puţin de limbă (pe care o vedeau ca un instrument pentru exprimarea gândirii sau ca un intermediar pentru redarea „realităţii" propriu-zise – Coşeriu 2009: *Lingvistica generală, teoria limbajului şi filozofia limbajului*, 31). Şi este, de asemenea, adevărat că noţiunile referitoare la limbaj surprinse în treacăt de Aristotel, mai mult intuitiv, au fost fundamentate teoretic şi dezvoltate riguros de către Coşeriu din perspectiva filozofiei limbajului şi cu aportul celor asimilate şi de la alţi gânditori (idealişti, în special). În acelaşi timp, nu trebuie uitat că – aşa cum s-a întâmplat şi în cazul altor concepte şi distincţii aristotelice – respectivele idei au fost preluate de Coşeriu cu tot cu „rădăcini". Genialul teoretician român împărtăşea în bună măsură şi modul general în care Aristotel „văzuse ideile" şi „spusese lucrurile". Iată de ce credem că este necesar, pentru ceea ce ne-am propus, să amintim mai întâi, într-o formă concisă, concepţia aristotelică privitoare la cunoaştere şi la operaţiile prin care intelectul omenesc ajunge să cunoască.

1. Îi datorăm cunoscutului logician român Anton Dumitriu o pătrunzătoare incursiune în gândirea vechilor greci, o excelentă prezentare a modului în care aceştia făceau filozofie. De altfel, scopul cărţii sale, *Philosophia mirabilis*, este tocmai acela „de a arăta că a existat în civilizaţia greacă un mod de a face filozofie care s-a pierdut după căderea acestei civilizaţii" (Dumitriu 1992: 100). Expunerea sa se bazează îndeosebi pe cercetarea textelor lui Platon şi ale lui Aristotel, cu atenţia concentrată mai ales pe contribuţia celui din urmă,

[*] Universitatea „Constantin Brâncoveanu", Piteşti, Calea Bascovului, nr. 2A, România.

ALIL, t. LI, 2011, Bucureşti, p. 259–276

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

care l-a fascinat îndelung. Probabil că puţini gânditori români au reuşit să surprindă coerenţa şi rigoarea edificiului conceptual al Stagiritului aşa cum a făcut-o Anton Dumitriu. Încercăm să redăm aici unele descoperiri ale acestuia legate de istoria ideilor, întrucât am constatat că felul în care îl interpretează Dumitriu pe Aristotel[1] este în consonanţă cu modul în care îl înţelege Coşeriu pe marele filozof, chiar dacă, după cum vom vedea, pe Dumitriu îl interesează mai mult problema cunoaşterii decât cea a limbajului. Ni se pare însă sugestiv faptul că, discutând unele distincţii aristotelice, cei doi – Coşeriu şi Dumitriu – ajung uneori să pună în relaţie sau în corespondenţă ori să semnaleze aceleaşi fragmente din opera lui Aristotel (şi, mai departe, câteodată, chiar şi aceleaşi comentarii făcute de Toma d'Aquino pe marginea textelor gânditorului din Stagira). Coşeriu ştia foarte bine cum făceau filozofie grecii în antichitate şi înţelesese în profunzime concepţia lui Aristotel, pe care îl considera unul dintre marii săi maeştri spirituali. Ori de câte ori prelua o idee, un concept sau o distincţie din scrierile aristotelice pentru a le aplica limbajului şi/ori culturii, Coşeriu cunoştea şi încărcătura ontologică pe care o purtau acestea. De aceea, pentru a-l înţelege, la rândul nostru, pe Coşeriu, pentru a conştientiza de ce *are dreptate*, de ce sunt justificate alegerile teoretice pe care le face, ar trebui „să ne scăldăm în aceeaşi apă" în care s-a scăldat el. Desigur, lucrul acesta nu (mai) este întru totul posibil, din foarte multe motive. Putem însă încerca, în unele privinţe, măcar o aproximare[2].

1.1. În consecinţă, avertizăm că nu este vorba aici despre teoria coşeriană în ansamblul ei, care, în definitiv, poate fi bine priceputǎ, dacă este studiată consecvent („cu creionul în mână", cum ar spune E. Munteanu), şi care îşi dovedeşte valabilitatea prin confruntarea cu obiectul pentru care şi întru care a fost constituită[3]. Este vorba, îndeosebi, de suportul pe care s-a fundamentat ideologia lingvistică a lui Coşeriu – idealismul (adică „realismul", după spusele sale). Acesta este aspectul cel mai dificil al receptării lui Coşeriu. Apoi, într-adevăr, unele componente ale teoriei sale nu pot fi pe deplin înţelese, dacă nu se cunoaşte orientarea filozofică ori epistemologică în care autorul se încadrează. Şi Coşeriu o

[1] În mai multe cărţi, inclusiv în a sa monumentală *Istorie a logicii* (care a cunoscut trei ediţii româneşti şi una în limba engleză).

[2] De altfel, Coşeriu atrăgea atenţia, într-un interviu acordat lui Eugen Munteanu, că modul în care înţelegem textele altora, felul în care facem hermeneutica operelor marilor gânditori presupune o identificare cu autorul interpretat şi, în acelaşi timp, o disociere de acesta, deoarece, înţelegându-l, bunăoară, pe Platon din interiorul teoriei sale, nu uităm că noi nu suntem, de fapt, Platon, ci o altă conştiinţă. În consecinţă, actul hermeneutic este, totodată, unul creator, întrucât nu repetăm (într-o manieră „papagalicească") ideile lui Platon (vezi *„A gândi independent este cel mai preţios lucru pentru un tânăr". Un dialog cu Eugen Coşeriu despre idealul paidetic*, realizat de Eugen Munteanu, în „Cronica", 1992, nr. 11, p. 6–7 [I] şi nr. 12, p. 12, 15 [II]).

[3] Vezi *„O lectură integrală şi atentă, «cu creionul în mână», a scrierilor lui Coseriu este calea cea mai directă şi mai sigură către profesionalizare"* (interviu cu [Prof. univ. dr.] Eugen Munteanu despre Eugenio Coseriu şi lingvistica integrală realizat de Cristinel Munteanu), în „Limba română", Chişinău, nr. 9–10, 2008, p. 55–66.

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

spune undeva: „Fiindcă, de multe ori, când scrii, chiar dacă eşti foarte atent şi vrei să explici totul, de multe ori crezi că ceea ce îţi este ţie cu totul clar, fiindcă ai gândit mult la asta, e clar pentru oricine. Dar asta nu e chiar aşa. Alţii nu înţeleg exact, sau folosesc o terminologie pe care ei o interpretează în sensul lor, fără să ştie că această terminologie a fost explicată în lucrări anterioare" (Coşeriu 1996: 37).

Sintetizând, se poate spune că o neînţelegere conceptuală provine fie dintr-o neînţelegere a unui text particular, fie dintr-o neînţelegere a suportului epistemologic pe care s-a întemeiat o teorie. În primul caz este posibil ca o vină să-i aparţină şi autorului (în eventualitatea în care nu s-a exprimat suficient de clar). În al doilea caz însă, vina îi aparţine în exclusivitate receptorului. Deci, când cineva afirmă că nu (se) înţelege prea bine ce este «semnificatul» la Coşeriu, ne confruntăm cu cea de-a doua situaţie.

1.2. Dar să revenim la A. Dumitriu şi la revelaţiile sale. După Platon, există două feluri de cunoaştere: [a] *dianoia*, care este o cunoaştere mijlocită, o facultate raţiocinativă, ce porneşte „de la o idee presupusă ca ipoteză pentru a urmări înlănţuirile ei logice cu alte idei" şi [b] *nóesis*, o cunoaştere nemijlocită, o facultate prin care „ideea este sesizată imediat, simplu şi direct" (Dumitriu 1992: 78–79). Chiar dacă nu oferă aceleaşi explicaţii pentru cele două modalităţi de a cunoaşte, Aristotel arată că fără o cunoaştere imediată nu este posibilă o cunoaştere mediată. Trebuie să ne oprim la (sau să pornim de la) *principii*, pe care filozofia grecească le admitea dintr-o necesitate logică: „Nu principiile în sine acceptate de un filozof anumit sunt importante, ci *obligaţia gândirii de a accepta principii* [subl. a.]" (Dumitriu 1992: 74)[4]. Cunoaşterea directă este tocmai *cunoaşterea theoretică*[5] *a principiilor* şi, după opinia lui A. Dumitriu, definiţia dată de Aristotel filozofiei în *Metafizica* ar trebui interpretată astfel: „filosofia este o *epistéme theoretiké* – activitatea unei facultăţi de a sesiza direct [theoretic] primele principii" (Dumitriu 1992: 72). Din această perspectivă, filozofia ca *epistéme theoretiké* ar avea un alt sens decât filozofia ca simplă *epistéme*, în care intervine raţionamentul: *syllogismos epistemonikós*[6].

[4] În lumina unor astfel de consideraţii, devine evident de ce E. Coşeriu a fost în permanenţă preocupat să găsească ori să stabilească *principiile* pentru diverse sectoare ale cercetării lingvistice. Aşa se explică faptul că unele dintre cărţile, studiile şi conferinţele sale poartă titluri precum: *Principii de semantică structurală*, *Principii de sintaxă funcţională*, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii* etc.

[5] A. Dumitriu optează pentru această grafie, întrucât are în vedere etimonul grecesc, adică verbul *theorein*: „«Theoría» este un mod de a cunoaşte direct, iar unii filosofi moderni o înţeleg ca o «intuiţie intelectuală», dar nici această expresie nu acoperă în întregime conţinutul grecesc al acestui cuvânt. Ea a fost denumită de scolastici şi *intellectio*, şi este într-adevăr o «intelecţie», un produs al procesului intelectual direct şi imediat" (Dumitriu 1990: 41–42).

[6] Luând atitudine împotriva logicienilor contemporani, care au înţeles greşit axiomatica lui Aristotel, judecând-o din punctul de vedere al axiomaticii moderne, A. Dumitriu precizează: „Dar, în concepţia lui Aristotel, adevărul principiilor este ierarhic superior adevărului demonstrat şi conceptele sesizate direct au o poziţie ierarhic superioară conceptelor derivate. Această condiţie *sine*

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

1.2.1. Ştiinţa autentică este ştiinţa universalului (*Scientia est universalium* vor repeta scolasticii), indiferent de scopul ei, fiindcă va fi o ştiinţă a necesarului, ce pleacă de la universal (Aristotel, *De anima*, II, 5, 417b), iar universalul este „ceea ce există întotdeauna şi pretutindeni" (Aristotel, *Analiticele secunde*, I, 31; 87b). Însă substratul cel mai profund, purtător a tot ce există, fie indivizi, fie principii este Fiinţa, existenţa în sine (*ens in quantum ens*), esenţa sau „ceea ce este imuabil în fluxul lucrurilor" (Dumitriu 1990: 94–96). Fiinţa a reprezentat, de fapt, obiectul filozofiei din toate timpurile. Esenţa (*eidos*) este o primă determinare a Fiinţei într-o universalitate determinată şi va avea mai multe denumiri, fiecare exprimând o modalitate a ei. De pildă, se va numi *formă* (*morphe*), când se referă la „modalitatea prin care îi dă existentului, în care este încorporată, structura şi funcţia lui"[7]. Se va numi şi *universal*, şi aceasta se pare că este cea mai inaccesibilă semnificaţie a esenţei (Dumitriu 1992: 102–103), de vreme ce şi filozofia modernă a pierdut din vedere conceptul, specific gândirii greceşti, ce avea un indiscutabil caracter ontologic. Aşa se face că cei de mai târziu au redus universalul la noţiunea pur extensivă de «mulţime» matematică sau de «clasă». Or, nu este vorba de o generalitate strânsă într-o unitate colectivă (aspect exterior al universalului), „ci de o unitate existenţială, care dă o primă determinare funcţională formală Fiinţei ca Fiinţă, în sensul termenului *morphe*" (Dumitriu 1992: 104). Mai mult decât atât, pe lângă modalităţile *formă* şi *universal*, esenţa includea şi aspectul de *necesitate* (Aristotel, *Analiticele secunde*, I, 4, 73b; cf. şi Dumitriu 1990: 64).

1.2.2. Cum se ajunge la cunoaşterea existenţei în sine? Anton Dumitriu, bazându-se pe un fragment din Aristotel (*De anima*, III, 4, 430a)[8], susţine că „este indiscutabil că avem această idee clară şi distinctă de existenţă pură şi că o sesizăm nemijlocit, printr-un act de aprehensiune al intelectului, act ce nu poate fi descompus" (Dumitriu 1992: 101). Pornind de la o altă lucrare a lui Aristotel (*Categorii*, II, 1a-1b) şi de la preluările ulterioare ale scolasticilor, A. Dumitriu observă că universalul poate fi cunoscut pe două căi: a) cunoaşterea categorială de natură pur ontologică (*inesse*): universalul este „ceea ce prin natura lui este în mai mulţi" şi b) cunoaşterea categorială prin predicaţia universalului (*dicitur*): universalul este „ceea ce este predicat despre mai mulţi" (Dumitriu 1992: 114–115). De cele mai multe ori, aceste două modalităţi ale universalului au fost confundate de interpreţii lui Aristotel cu modul predicativ, iar mai apoi filozofia modernă a ales calea lui

qua non a ştiinţei apodictice ţine seama de natura deosebită a celor două cunoaşteri: imediată şi mediată. Premisele de la care pleacă sau pe care se bazează în ultimă analiză o demonstraţie, aşa cum am arătat, trebuie să fie adevărate, prime, nemijlocite, mai bine şi anterior cunoscute faţă de concluzie. Aceasta arată că, într-o ştiinţă deductivă, există o ordine ireversibilă, conform căreia nu este posibil ca premisele să devină concluzii sau invers" (Dumitriu 1990: 81).

[7] Aristotel spune (în *Metafizica*, VII, 7, 1032b): „Prin formă înţeleg esenţa fiecărui existând".

[8] Pentru comentarea amplă, cu multiple trimiteri, a fragmentului în cauză (ca şi pentru întregul text al tratatului *De anima*), vezi excelenta ediţie bilingvă realizată de Al. Baumgarden, Aristotel, *Despre suflet*, traducere din greacă şi note de Alexander Baumgarden, Bucureşti, Humanitas, 2005.

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

dicitur (a vorbi despre lume, despre om etc.): „Este indiscutabil că predicativitatea universalului are şi ea un caracter ontologic, fiind o modalitate «a ceea ce este întotdeauna şi pretutindeni», adică a însuşi universalului. Dar permanenta traducere a lui *inesse* «a fi în ceva» prin *dicitur* «a se spune despre ceva» a transpus existenţa ca atare într-un alt plan, în planul «vorbirii despre ceva». […] A urmări universalul pe calea predicaţiei înseamnă a rămâne în sfera abstractului, a «vorbirii despre»; a urmări universalul pe calea modalităţii lui existenţiale – specific filosofiei greceşti – nu înseamnă o cunoaştere abstractă, prin natura ei o cunoaştere «despre» ceva, ci o cunoaştere «în» ceva" (Dumitriu 1992: 116).

2. S-a observat, pe bună dreptate, că ceea ce deosebeşte teoria lui Coşeriu de alte teorii lingvistice o reprezintă interesul acordat de aceasta semnificatului (Martínez del Castillo 2002: 67)[9]. Într-adevăr, lingvistica integrală coşeriană nu poate fi pătrunsă în adâncime fără înţelegerea felului în care savantul român concepe semnificatul (sau semnificaţia). Încă de la început, sunt vizibile eforturile lui Coşeriu îndreptate asupra „anumitor probleme de bază ale lingvisticii actuale" şi, mai ales, asupra structurării unei *teorii lingvistice coerente şi unitare* care să fie, „în acelaşi timp, conformă cu obiectul de studiu care este limbajul" (Coşeriu 2004: 7). Or, specificul limbajului este dat de intuiţia semnificatului, semnificat care-i asigură limbajului autonomia: „Caracteristica propriu-zisă a limbajului este intuiţia semnificaţiei cuvântului, nu a semnificaţiei enunţurilor sau a textelor. Semnificaţiile enunţurilor şi ale textelor pot fi date şi într-o formă non-lingvistică, însă semnificaţiile cuvintelor sunt mereu de natură lingvistică, indiferent dacă este vorba de a exprima sau de a înţelege ceva" (Coşeriu 2011: 391). Mai mult, după Coşeriu – cum bine punctează Mircea Borcilă – „limbajul trebuie explicat, în esenţa sa şi în toate manifestările lui funcţionale, ca o creaţie sau o instituire liberă de conţinuturi semnificative, mai tehnic – ca o *creaţie de semnificaţi*, a cărei finalitate interioară, constitutivă, rezidă în *structurarea primară a experienţei omului în lumea dată şi situarea lui într-o lume proprie, a aspiraţiilor spirituale*" (Borcilă 2006: 44). De altfel, importanţa pe care o dă Coşeriu acestui tip de conţinut lingvistic reiese în mod clar şi din spaţiul pe care îl ocupă tema semnificaţiei într-un text scris către sfârşitul vieţii, un text scurt, dar concentrat în care sintetizează magistral liniile de forţă ale gândirii sale: *Dix thèses à propos de l'essence du langage et du signifié* [1999][10].

2.1. În privinţa conţinutului lingvistic, Coşeriu a susţinut cu numeroase argumente că trebuie făcută distincţia capitală între *desemnare* (sau *denotare* – referinţa la realitatea extralingvistică), *semnificaţie* (sau *semnificat* – conţinutul de limbă dat exclusiv *de* şi *prin* aceasta) şi *sens* (conţinutul unui act lingvistic, al unui discurs/text) (Coşeriu 2009: *Limbajul şi înţelegerea existenţială a omului actual* [1967], 151; cf. şi Coşeriu 2000: 245–248). Semnificaţia „delimitează substanţa" (cf. *diacriticon tes ousias* – Platon), reprezentând o

[9] Cf. Şi Mircea Borcilă, *Eugeniu Coşeriu şi bazele ştiinţelor culturii*, în „Limba română", Chişinău, 2002, nr. 10, p. 93.

[10] Preluat, în traducere românească, şi de Dorel Fînaru în Coşeriu 2009: 9–13.

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

modalitate (virtuală) a fiinţării. Desemnarea „nu este faptul primar al limbajului, ci un fapt secundar, subordonat *semnificaţiei*: este faptul de a raporta un lucru constatat la o semnificaţie deja dată” (Coşeriu 2009: *Zece teze despre esenţa limbajului şi a semnificaţiei* [1999], 12). Limbajul nu este o nomenclatură pentru clase de „lucruri” recunoscute dinainte. În schimb, orice terminologie se constituie invers faţă de limbajul originar non-terminologic, mergând de la desemnare la semnificaţie şi numind în mod efectiv clase recunoscute dinainte ca atare (Coşeriu 2009: *ibid.*, 13; cf. şi Coşeriu 2009: *Omul şi limbajul său* [1968], 46).

2.2. Cu referire la *semnificat* (inclusiv cel gramatical), amintim că E. Coşeriu deosebeşte mai multe tipuri: 1) *semnificatul lexical*, care corespunde acelui *CE* al aprehensiunii lumii extralingvistice, adică semnificatul comun cuvintelor dintr-o serie precum: *negru*, *negreaţă*, *înnegri* (în spaniolă, spre deosebire de română, se poate exemplifica cu o serie – legată de culoarea albă – în care apare şi adverbul: *blanco*, *blancura*, *blanquear*, *blancamente*); 2) *semnificatul categorial*, ce corespunde acelui *CUM* al aprehensiunii lumii extralingvistice, adică semnificatul diferit al cuvintelor dintr-o serie precum *bogat*, *bogăţie*, *îmbogăţi*. Este vorba, aşadar, de categoriile verbale – substantiv, verb, adjectiv şi adverb – cu subdiviziunile lor posibile; 3) *semnificatul instrumental*, adică semnificatul morfemelor (fie acestea cuvinte sau nu); 4) *semnificatul structural* (sau *sintactic*, în sens strict) – semnificatul propriu combinărilor de unităţi lexematice sau categorematice cu morfeme în cadrul propoziţiilor, cum ar fi: «singular», «plural», «activ», «pasiv» etc.; 5) *semnificatul ontic* – valoarea existenţială atribuită stării de lucruri desemnate într-un enunţ, de pildă: «afirmativ», «negativ», «interogativ», «imperativ» etc. (Coseriu 1987: *Semántica y gramática* [1971], 136–137).

3. Se pare că nu puţini sunt cei care întâmpină dificultăţi în a înţelege just conceptul de «semnificat» la Eugeniu Coşeriu. Or, fără această înţelegere, nici deosebirea, bunăoară, dintre lexicul comun (cuvintele obişnuite) şi lexicul specializat (terminologiile) nu se poate face corect, pericolul de a confunda semnificatul cu desemnarea rămânând iminent. Este vorba, pur şi simplu, de a distinge – cum o spune Coşeriu de atâtea ori – „între categoriile «obiective» (clasele de lucruri desemnate) şi categoriile mentale (concepte sau semnificate)” (Coseriu 1990: 261). Dar, în acest caz, expresia „pur şi simplu” este un fel (uzual) de a zice, fiindcă, în realitate, chiar şi unii coşerieni par să aibă probleme cu distincţia în cauză şi cu definirea exactă a noţiunii de «semnificat». Bunăoară, Jesús Gerardo Martínez del Castillo, autorul unui articol (util[11], de altminteri) – *El significado en Coseriu: fundamentación*

[11] De pildă, Martínez del Castillo evidenţiază cinci aspecte sub care se înfăţişează semnificatul în teoria lui Coşeriu. Astfel, semnificatul: a) este „conţinut de conştiinţă” (după Aristotel); b) este raţiunea unică ce defineşte limbajul (care există prin şi pentru a crea semnificate); c) este istoric (aparţine unei limbi); d) este virtual (de aici rezultând şi că limbajul este „actividad cognoscitiva”); e) se manifestă în formă (Martínez del Castillo 2002: 67–68).

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

teórica y estudio –, dă impresia că nu diferenţiază *clasa* de *esenţă*, crearea unui semnificat fiind, indistinct, „la creación de una clase o esencia” (Martínez del Castillo 2004: 87–91; Martínez del Castillo 2010: 310).

3.1. Interpretarea oarecum defectuoasă pe care Martínez del Castillo o dă semnificatului la Coşeriu provine, probabil, din pregătirea lingvistică şi filozofică (temeinică, de altfel) care-i stă la bază. În ceea ce priveşte filozofia, lingvistul spaniol este tributar, în primul rând, lui Ortega y Gasset, gânditor agreat de Coşeriu (care îl şi citează uneori). Dar, în pofida fondului comun, nu trebuie să suprapunem – nici măcar ca exerciţiu mental – filozofia lui Gasset peste gândirea teoretică a lui Coşeriu (şi ea riguros şi solid fundamentată filozofic) atunci când îl interpretăm pe cel din urmă[12]. În modul în care Coşeriu concepe semnificatul se vădesc influenţe (declarate şi de savant) în special din Aristotel, scolastici (Toma d’Aquino, mai cu seamă), Leibniz, G. Vico, Hegel şi Husserl. Cred că neînţelegerea majoră izvorăşte din felul în care Coşeriu întrebuinţează – în spiritul vechilor precursori – însăşi noţiunea de «concept», dimpreună cu ideea de «universal» cuprinsă aici, la care adaugă şi ceva din aportul fenomenologiei[13].

3.2. Comentând schema lui K. Bühler referitoare la funcţiile semnului lingvistic, Coşeriu aminteşte formula scolasticilor (influenţaţi de stoici), *verba significant res mediantibus conceptibus* (‘cuvintele semnifică lucrurile prin intermediul conceptelor’), apreciind că „nu este clar până la ce punct termenul *conceptus*, aşa cum îl folosesc scolasticii, desemnează ceva aparţinând limbajului” (Coseriu 2007: 177), însă afirmând, în continuare, că „un *analogon* lingvistic [al acestuia] este termenul *semnificat*”. Operaţia conştiinţei prin care avem intuiţia unitară a unui mod de a fi, prin care cunoaştem esenţa lucrurilor (prin care se formează, deci, conceptele/semnificatele) a fost semnalată de Aristotel în tratatul *De anima*, 430a şi numită de către acesta *nóesis tôn adiairéton* („cunoaşterea indivizibilului”, pe care scolasticii o vor denumi apoi *apprehensio simplex* sau *indivisibilium intelligentia*). Ideea a fost înţeleasă just de Toma d’Aquino, care a şi explicat/dezvoltat cele spuse cu parcimonie de

[12] Este interesant modul (lăudabil, desigur) în care unii discipoli coşerieni importanţi (direcţi sau indirecţi) „nu jură în cuvintele unui singur maestru”, conjugând concepţia lui Coşeriu cu cea a unor filozofi precum H.G. Gadamer (Donatella Di Cesare), Josef Simon (Ana Agud), Ortega y Gasset (J.G. Martínez del Castillo) ş.a.m.d. În definitiv, toţi fac parte din aceeaşi mare familie de gândire.

[13] *À propos* de studiul lui Martínez del Castillo, iată şi o critică a lui Cornel Vîlcu: „Nu poate fi deplânsă îndeajuns profunda neînţelegere a doctrinei coşeriene în cazuri cum e articolul dedicat tocmai noţiunii de *semnificat* în integralismul lingvistic de către Jesús G. Martínez del Castillo. Consider acest text simptomatic pentru riscurile interpretării integralismului fără cunoştinţe reale de fenomenologie. Atrag atenţia aici doar asupra uneia dintre confuziile grave de care se face vinovat autorul pomenit şi semnalez pericolul serios ce ameninţă înţelegerea noastră câtă vreme vorbim despre semnificat ca despre «ceva pe care vorbitorul îl utilizează şi îl face, susceptibil de realizări individuale pentru realizări ulterioare şi aparţinând astfel *discursului*» [subl. a.]” (Vîlcu 2010: 57).

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

Aristotel, susţinând că *voces* (cuvintele) reprezintă *simplices intellectus conceptiones* (Coseriu 2010: 177). Evident, Coşeriu avertizează undeva că, deşi limbajul exprimă în mod propriu doar conceptualul, „«conceptual» nu înseamnă încă «raţional» sau «logic» şi reducerea faptului lingvistic sau a celui conceptual la logosul raţional este o simplificare arbitrară a lui «ceea ce se poate spune» (*dicibile*, λεκτόν), a logosului în totalitatea sa" (Coşeriu 2009: *Omul şi limbajul său* [1968], 45).

Discuţia acestor probleme şi a surselor gândirii lui Coşeriu (chiar şi numai în această privinţă) ar merita lărgită, dar nu o vom face aici[14]. Deocamdată, ne vom mulţumi cu indicarea unor aspecte fundamentale. Se cuvine să lămurim însă ce înseamnă (ori cum se formează), în opinia lui Coşeriu, «conceptul», pentru că ne ajută să pricepem – cu raportare la semnificat – nu doar în ce constă esenţa limbajului, ci şi o dimensiune esenţială a teoriei lingvistice coşeriene.

3.3. În legătură cu problema «semnificatului» la Coşeriu, avem impresia că Martínez del Castillo (şi, ca el, atâţia alţii) are o percepţie cumva denaturată a conceptului în cauză sub înrâurirea lui Edward Sapir, a cărui lingvistică o şi rezumă într-un capitol (Martínez del Castillo 2010: 145–159)[15]. Cine va citi o frază de-a lui Sapir, precum cea de mai jos, ar putea crede că atât savantul american, cât şi Coşeriu împărtăşesc acelaşi punct de vedere privind semnificatul: „This house and that house and thousands of other phenomena of like character are thought of as having enough in common, in spite of great and obvious differences of detail, to be classed under the same heading. In other words, the speech element «house» is the symbol, first and foremost, not of a single perception, nor even of the notion of a particular object, but of a «concept», in other words, of a convenient capsule of thought that embraces thousands of distinct experiences and that is ready to take in thousands more" (Sapir 1921: 13)[16].

[14] Vom face, totuşi, câteva trimiteri bibliografice, pentru orientare. Astfel, despre *indivisibilium intelligentia* la Coşeriu, vezi Seppänen 1988: 19–27; pentru influenţa lui Aristotel asupra concepţiei lui Coşeriu despre semnificat şi desemnare, poate fi consultat cu folos Vilarnovo 1993: 85–107; pentru influenţa fenomenologiei asupra lui Coşeriu, vezi Vîlcu 2010.

[15] De altfel, Martínez del Castillo, profesor ce predă limba engleză la Universitatea din Almería, este foarte familiarizat cu lingvistica americană, scriind, printre altele, o carte despre lingvistica cognitivă şi una (o reevaluare critică) despre fundamentele teoriei lui N. Chomsky.

[16] Prezentând „el símbolo y la clase" în concepţia lui Sapir, iată cum rezumă [sau traduce?] paragraful, citat de noi mai sus, Martínez del Castillo: „De esta manera, esta casa y aquella casa y miles de otros fenómenos de carácter análogo se aceptan así en cuanto tienen un número suficiente de rasgos comunes, a pesar de las grandes y palpables diferencias de detalle, y se clasifican bajo un mismo rótulo. Un elemento lingüístico, como *house*, es primordial y fundamentalmente, no el símbolo de una percepción aislada, si [sic!] siquiera de la noción de un objeto particular, sino de un «concepto», o, dicho de otra manera, de una cómoda envoltura de pensamientos en la cual están enncerradas miles de experiencias distintas y que es capaz de contener muchos otros miles" (Martínez del Castillo 2010: 151–152).

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

Însă, de fapt, diferenţa dintre cei doi mari lingvişti rezidă în modul în care fiecare înţelege noţiunea însăşi de «concept». La Sapir semnificatul ia naştere prin generalizare şi abstractizare, prin „clasificarea" experienţei (Sapir 1921: 13–14)[17]. La Coşeriu, în schimb, după cum vom vedea, perspectiva este alta, chiar dacă, definind (după Aristotel) «semnificaţia», şi el vorbeşte despre „ceea ce ne permite să întrebuinţăm pentru numirea unei serii infinite de lucruri acelaşi cuvânt" (Coşeriu 1994: 17).

4. Avem convingerea că o serie de confuzii ar putea fi eliminate dacă am avea în vedere măcar locul în care, opunând pozitivismului *antipozitivismul* (al cărui adept este), Coşeriu indică unul dintre principiile fundamentale ale acestuia din urmă: *principiul universalităţii individului*[18]: „Acesta este unul din principiile fundamentale ale fenomenologiei lui Husserl, în viziunea căruia niciun «individ» nu este numai şi exclusiv individ, ci conţine în sine şi *manifestă* propria sa universalitate. Masa la care scriu nu este numai «lucrul de acolo» neidentificabil şi nu este nici măcar «această masă», dacă o recunosc ca «masă», ci este şi «masă în general». Un individ (= fapt individual) nu este doar *acest individ* cu totul particular şi irepetabil, ci este de asemenea un mod general de a fi. Iar acest mod general de a fi – universalitatea unui fapt – nu se construieşte prin abstractizare şi generalizare, dat fiind că aceste operaţii implică deja o intuiţie prealabilă a universalului. […] Faptul de a recunoaşte ceva drept ceva, adică de a spune, chiar tacit, *x* este *a* (bunăoară, «aceasta este o tragedie»), implică o «cunoaştere antepredicativă», o intuiţie a esenţei obiectului pe care «îl clasificăm». Tocmai de aceea, vom remarca, conceptele nu se formează prin abstractizare şi generalizare, ci – orice obiect fiind «acest obiect» şi, în acelaşi timp, un mod de a fi, posibilitatea infinită a altor obiecte ca acesta – prin intuiţia imediată a acestui mod de a fi. Nu avem nevoie de mulţi elefanţi pentru a ne forma conceptul de elefant: e suficient unul (chiar dacă experienţa ulterioară va putea modifica sau preciza şi îmbogăţi conceptul nostru iniţial). Mai mult, dacă ar trebui să ne formăm conceptele prin abstragerea unor trăsături comune, pur şi simplu nu ni le-am putea forma, deoarece ar trebui să le avem deja pentru a realiza această operaţie. Ceea ce se formează efectiv prin intermediul abstragerii unor trăsături comune mai multor obiecte, nu este niciodată un concept, ci un obiect generic şi schematic – nu conceptul 'om', de exemplu, ci omul «abstract» din manualul de anatomie – care nu se referă la *ce*-ul, ci la *cum*-ul obiectelor" (Coşeriu 2000: 36–37).

[17] Şi aceasta în ciuda faptului (bine cunoscut) că E. Sapir era un admirator al ideilor estetice şi lingvistice ale lui B. Croce. Iată ce declara în prefaţa de la *Language*: „Among contemporary writers of influence on liberal thought Croce is one of the very few who have gained an understanding of the fundamental significance of language. He has pointed out its close relation to the problem of art. I am deeply indebted to him for this insight" (Sapir 1921: V). Este curios, totuşi, cum de nu a remarcat savantul american, pe linia lui Croce (chiar vorbind despre „intuiţie"), că arta (mai ales literatura) şi limbajul presupun intuiţia universalului (şi nu a generalului!; vezi Sapir 1921: 224) în realitatea concretă.

[18] Apărut ca un contra-principiu la *principiul faptului individual* al pozitivismului, adică împotriva „ideii de a construi generalitatea faptelor prin abstractizare şi generalizare" (Coşeriu 2000: 36).

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

Coşeriu face observaţia (într-o notă de subsol) că, „la rigoare, acest principiu nu îi aparţine lui Husserl, deoarece provine de la Aristotel, prin maestrul lui Husserl, F. Brentano”. El remarcă însă că, prin Husserl, principiul „dobândeşte o nouă vigoare, un relief particular, înţelegându-se în toate semnificaţiile sale” (Coşeriu 2000: 36).

4.1. Probabil că deosebirea de viziune (dintre pozitivişti şi antipozitivişti) într-o atare privinţă îşi are rădăcinile în vechea „ceartă a universaliilor” din Evul Mediu. Astfel, în opoziţie cu Toma d'Aquino (continuatorul lui Aristotel), nominalistul W. Occam definea «universalul» drept *conceptus mentis significans univoce plura singularia* ('un concept al minţii care semnifică în mod univoc mai multe lucruri individuale'), considerând că „actul percepţiei sesizează numai individualul, iar generalul este scos de abstracţie prin travaliul ei”. Or, Aristotel, „care pleca tot de la cunoaşterea intuitivă a individualului, credea că universalul era sesizat chiar în actul percepţiei” (Dumitriu 1969: 337). Altfel spus – cu exemplul Stagiritului (reluat apoi şi de Toma d'Aquino) – „cuvântul *om* înseamnă 'faptul de a fi om', pe care îl recunoaştem în fiecare om în particular, când întâlnim un om sau când vorbim despre el” (Coşeriu 1994: 17). Prin *indivisibilium intelligentia*, după cum susţine şi Toma d'Aquino, obţinem „numai intuiţia unei esenţe, care nu ne spune nimic despre lucruri, ci ne dă numai «*quiditatea* lucrurilor» – să spunem pe româneşte – «ceitatea» lor (ce sunt lucrurile), precum *quid est homo, quid est albus*, fără nicio analiză şi o sinteză” (Coşeriu 1994: 19; vezi şi Coseriu 2010: 177).

4.2. Revenind la discuţia de mai sus, este important să precizăm că E. Coşeriu subliniază – ca o consecinţă a principiului antipozitivist menţionat – necesitatea de a distinge între «generalitate (empirică)» şi «universalitate», distincţie ce a fost ignorată de ideologia pozitivistă. Cele două noţiuni sunt definite în felul următor: „*Generalitatea* reprezintă ansamblul particularităţilor constante pe care, având deja conceptul, le constatăm efectiv într-o clasă de obiecte; trăsături caracteristice care, la rigoare, pot să nu fie indispensabile pentru ca obiectele să fie ceea ce sunt: pur şi simplu aceste trăsături se *prezintă* în ele. *Universalitatea*, în schimb, este *condiţia* constatării trăsăturilor comune în obiecte, modul necesar de a fi al anumitor obiecte: ceea ce aparţine *conceptului* unui obiect sau poate fi dedus din concept, adică ansamblul acelor trăsături fără de care un obiect nu ar fi ceea ce este. […] Aceasta este valabil şi pentru anumite trăsături generale specifice şi exclusive ale unei clase de obiecte, adică pentru ceea ce Aristotel numeşte «propriul». Bunăoară – acesta este exemplul lui Aristotel – numai omul râde. Totuşi faptul de a putea râde ţine de «ceea ce îi este propriu» omului, nefiind o trăsătură necesară a conceptului de 'om' şi nu aparţine definiţiei acestui concept, «esenţei» omului” [subl. n.] (Coşeriu 2000: 37–38).

Aceste idei, însuşite de la marii săi maeştri de gândire, i-au permis lui Coşeriu – aşa cum notam mai sus – nu doar să pătrundă adânc fiinţa limbajului, sesizând specificul

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

semnificatului[19], ci să şi opereze, la nivel teoretic, distincţii fundamentale privind clasificarea ştiinţelor[20] şi a disciplinelor ce se ocupă de limbaj, delimitând riguros şi limpede obiectul fiecăreia în parte: cel al lingvisticii generale, cel al teoriei limbajului şi cel al filozofiei limbajului (Coşeriu 2011: 39–45).

5. Intrând pe terenul lingvisticii, să vedem cum se răsfrânge această idee pe care Coşeriu o avea despre «concept» asupra viziunii sale despre «semnificat». Lingvistul român insistă, în multe locuri, pe ceea ce ar trebui să înţelegem prin *semnificat* şi pe modalitatea în care se creează ori se învaţă semnificatele.

5.1. Astfel, încă de la Aristotel ar trebui să se ştie că semnificatul de limbă este „conţinutul unitar de conştiinţă", conceptul „care face posibilă şi justifică, prin intermediul aceleiaşi expresii, desemnarea tuturor obiectelor recunoscute ca ţinând de (sau ca fiind raportabile la) aceeaşi «specie»: nu faptul de a numi *cal* un cal, ci raţiunea pentru care se numeşte *cal* (şi nu *măgar* sau *catâr*)" (Coseriu 2001: *Pour et contre l'analyse sémique* [1983], 358–359). Semnificatul ia naştere printr-o operaţie a intelectului, o intuiţie globală a unui mod de a fi (*nóesis tôn adiairéton*): „această operaţie este prima operaţie a înţelegerii, care este aceea de a capta un mod de a fi, nu un anumit om sau mai mulţi oameni, ci numai *ce*-ul sau *ceinţa* [sic!, < lat. *quid* şi *quidditas*, n.n.], ce e omul. Nu aplicându-l la tot felul de entităţi particulare, ci numai la această esenţă: modul de a fi. Pe urmă există a doua operaţie, aceea a judecăţii, a spune ceva despre ceva ş.a.m.d." (Coşeriu 2004: 51).

5.2. În acelaşi timp, Coşeriu avertizează că semnificatul nu este „dat" de context, ci de cunoaşterea limbii. Contextul nu face altceva decât să determine ulterior semnificatele, precizând desemnarea[21]. La rigoare, „un semnificat poate fi întrebuinţat în contexte cu totul

[19] Ceea ce este interesant în cazul lui E. Sapir este că acesta, deşi i-a lipsit capacitatea de a surprinde corect natura semnificatului (datorită ideii pe care o avea despre «concept»), a „simţit" totuşi cum stau lucrurile în privinţa *fonemului*. Astfel, Coşeriu remarcă undeva: „Iar clasele, observă, de exemplu, Sapir – pot fi stabilite numai pentru că există o intuiţie preştiinţifică, implicită a fonemului" (Coşeriu 2000: 58).

[20] Vezi Cristinel Munteanu, *Problema **terminologiei** în concepţia lingvistică a lui Eugeniu Coşeriu*, în „Analele Universităţii «Dunărea de Jos» din Galaţi", fascicula XXIV, anul III, nr. 1 (3), *Lexic comun/Lexic specializat*, Galaţi, Editura Europlus, 2010, p. 74, nota 4. În această privinţă, îmi pare surprinzător modul eronat în care o importantă discipolă coşeriană, Donatella Di Cesare, a transpus în italiană clasificarea ştiinţelor efectuată de Coşeriu în a sa *Geschichte der Sprachphilosophie*. Acolo unde în versiunea originară germană figurează *eine Wissenschaft des Allgemeinen*, Di Cesare a crezut de cuviinţă că ar trebui să traducă, în varianta sa, prin *scienza dell'universale* (Coseriu 2010: 35 şi 38). Or, aici Coşeriu ar fi vorbit de *ştiinţa generalului* (vezi Coşeriu 1994: 7–8 şi Coşeriu 2000: 50), şi nu de *ştiinţa universalului*, din motivele deja discutate.

[21] Încă de la primele sale studii, *à propos* de impactul noţiunii de «concept» asupra ideilor sale privind semnificaţia, Coşeriu sublinia că, fără îndoială, conceptul nu poate fi decât virtual. Dacă este

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

noi («inedite») şi adesea un semnificat se află în conflict cu contextul, ceea ce implică faptul că este identificat sau recunoscut în mod independent de acesta; altminteri, expresiile greşite ori extravagante n-ar putea fi identificate ca atare. Fără îndoială, semnificatele se învaţă în contexte. Dar nu trebuie confundate condiţiile empirice ale învăţării cu cunoaşterea limbii. Învăţarea unei limbi este întotdeauna o activitate creatoare: ceea ce se experimentează este, în fiecare caz, o desemnare particulară şi în întregime determinată; iar ceea ce se învaţă (adică, ceea ce se creează plecând de la această desemnare particulară) este un semnificat, o posibilitate nesfârşită de desemnare, în care desemnarea experimentată nu-i decât un exemplu" [trad. n.] (Coseriu 2001: 359).

5.3. Mai atrage atenţia Coşeriu, frecvent, şi asupra altui amănunt neglijat chiar şi de lingvişti importanţi (cum este şi cazul lui Sapir): *semnificatele **nu** iau naştere pe cale inductivă* prin experimentarea mai multor obiecte care aparţin unei clase. Clasele sunt fixate prin intermediul semnificatelor, şi nu invers: semnificatul justifică posibilitatea de a construi astfel de clase. Iar însuşirea/învăţarea unui semnificat presupune imitarea intuiţiei originare – un act la fel de creator ca şi inventarea acestuia (Coseriu 2010: 343–345).

5.4. Alte completări la conturarea concepţiei lui Coşeriu se pot desprinde din critica prin care este respinsă şi demontată o analogie („total inadecvată") pe care Lyons o făcuse cu privire la natura relaţională a semnificatului (Lyons 1995: 496–497) pornind de la ceea ce spusese B. Russell despre noţiunea de «lungime»: „Ainsi, la «longueur de *x*» ne serait que le résultat de l'appréciation d'une propriété de *x* par rapport à la même propriété d'un autre objet, prise en tant qu'unité de mesure: de la même façon, le «signifié de *x*» ne serait que le rapport entre une propriété de *x* et la même propriété dans *y*, *z*, etc." (Coseriu 2001: 358). Este adevărat, spune Coşeriu, că „lungimea lui *x*" nu este altceva decât raportul proporţional între lungimea acestui *x* şi o lungime luată ca unitate de măsură, însă această analogie nu spune nimic cu privire la natura semnificatului, fiind în întregime inadecvată. Şi, de fapt, observă Coşeriu, în exemplul originar al lui Russell era vorba despre noţiunea de „lungime a lui *x*", şi nu de noţiunea de „lungime" în sine, ca tip de dimensiune diferită de cele numite *lărgime*, *înălţime*, *adâncime* etc. În acelaşi timp, se arată că „semnificatul unui semn al limbii este delimitat de semnificatul altor semne ale aceleiaşi limbi, dar este

actualizat, se transformă în obiect. Iată un citat edificator din acea perioadă: „Un concept ca atare nu poate să se actualizeze, nici «să se identifice» cu o reprezentare, căci asta ar echivala cu transformarea lui într-un «obiect», adică în altceva decât este conceptul însuşi. Noi vorbim şi de «concepte», însă numai considerându-le ca obiecte mentale, din moment ce semnificaţia actualizată se referă în mod necesar la obiecte; astfel, *masă* este nume al unui concept, însă expresia «conceptul de masă» – în măsura în care denotă – denotă un obiect şi nu un concept. Cu alte cuvinte, un concept este totdeauna «virtual». Prin urmare, el poate doar *să se relaţioneze* (şi nu *să se identifice*) cu un «actual». Şi tocmai această relaţie este cea care se revelează în denotaţie" (Coşeriu 2004: *Determinare şi cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii* [1957], 301–302).

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

delimitat tocmai ca semnificat, altfel spus, ca fapt de o natură determinată: *semnificat* nu este pur şi simplu numele ansamblului acestor raporturi" (*ibidem*). Pe de altă parte, „semnificatul nu este o proprietate «adjectivă» de tipul lungimii: chiar dacă se spune că un semn material sau un «semnificant» *are* un semnificat (mod de a zice discutabil în logică şi în epistemologie, însă consacrat prin uz în limbile noastre), nu se spune că prezintă din punct de vedere fizic o proprietate – «semnificativitatea» –, ci că el corespunde sau se referă la un fapt mental, la un conţinut de conştiinţă, non-constatabil ca atare în «lumea» exterioară" (*ibidem*).

6. Câteva observaţii şi despre «semnificatul unitar», noţiune ce a fost intuită tot de Aristotel şi definită apoi satisfăcător de Leibniz, în urma unei critici făcute lui J. Locke. Importanţa acestui concept pentru lingvistică a fost arătată de E. Coşeriu, care, dându-i numele actual, l-a definit riguros, clasificându-l şi ilustrându-l, totodată.

6.1. În *Geschichte der Sprachphilosophie* (vol. I, 1969), Coşeriu face referire la un paragraf din *Metafizica* lui Aristotel (cartea G, 1006a, 29 şi urm.), lămurind ce înţelege Aristotel prin „unitatea semnificaţiei": „Aceasta nu înseamnă că un nume poate avea o singură semnificaţie – poate avea mai multe –, ci că semnificaţia adusă în discuţie într-un anumit context trebuie să fie unitară" (Coşeriu 2011: 127–128).

După câţiva ani, într-un articol intitulat *τ Î «ν σημαίνειν. Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles* (1979)[22], Coşeriu revine *in extenso* asupra problemei, oferind argumente suplimentare în sprijinul ideilor formulate anterior. Printre altele, Coşeriu „arată cum distincţia conceptuală între *semnificaţie* şi *desemnare* era deja prezentă la Aristotel. La această concluzie ajunge pe două căi: prin intermediul hermeneuticii, analizând sensul expresiei «τÎ «ν σημαίνειν» la Aristotel; studiul gândirii Stagiritului dovedeşte, fără loc de îndoială, prezenţa acestei diferenţieri. Pe de altă parte, clarifică faptul că problema pusă în textul din *Respingerile sofistice*, 165a 11 şi urm. nu este ambiguitatea sau polisemia numelor, ci *polivalenţa* lor, şi că dificultăţile de traducere a respectivului pasaj rezultă din neînţelegerea adecvată a semnificatului [cuvântu]lui *semainein*, fiindcă Aristotel foloseşte acelaşi termen şi pentru *a semnifica*, şi pentru *a desemna*, deşi distinge cele două noţiuni" [trad. n.] (Vilarnovo 1993: 93)[23].

6.2. În aceeaşi *Geschichte der Sprachphilosophie*, Coşeriu remarcă, într-un capitol dedicat lui Leibniz, că acesta „dispune de o capacitate remarcabilă de a interpreta faptele de limbă dintr-o perspectivă pur lingvistică" (Coşeriu 2011: 271). Într-o critică făcută lui

[22] Publicat în „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Literatur", 1979, nr. 32, p. 432–437. Am putut consulta acest material prin intermediul lui A. Vilarnovo, în a cărui carte (vezi nota urm.) articolul este reprodus aproape în întregime în germană şi comentat pe larg în spaniolă.

[23] Facem menţiunea că Vilarnovo îl traduce pe *einheitliche Bedeutung* cumva inadecvat prin „significación uniforme" (în orice caz, altfel decât şi-ar fi dorit Coşeriu).

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

J. Locke, care identificase mai multe semnificaţii ale conjuncţiei englezeşti *but* (în funcţie de contextele sintactice în care apărea), filozoful german enunţă „un principiu care şi-a păstrat valoarea metodologică până astăzi. Atunci când ne punem întrebarea dacă pentru o anumită formă lingvistică putem accepta sau nu o semnificaţie unitară, trebuie să verificăm dacă putem găsi o parafrază care poate substitui forma respectivă în toate contextele" (*ibidem*). Ca atare, Leibniz afirmă, pe bună dreptate, că în toate exemplele date de Locke (în al său *Eseu asupra intelectului omenesc*) *but* ar putea fi substituit prin *et non pas davantage* 'şi nu mai mult'. În consecinţă – spune Coşeriu –, „în mod implicit, Leibniz foloseşte aici un principiu care nu este recunoscut de mulţi reprezentanţi ai lingvisticii moderne. Într-o formulare modernă, acest principiu ar putea suna astfel: La baza diverselor semnificaţii actualizate în vorbire şi condiţionate de context se află o semnificaţie unitară la nivelul limbii. Adevărata misiune a lingvisticii este de a determina această semnificaţie unitară" (Coşeriu 2011: 272).

Coşeriu prezintă mai detaliat acest episod Leibniz vs Locke în partea de început a unui articol esenţial în care are în vedere distincţia fundamentală dintre *semnificat* şi *desemnare – Significado y designación a la luz de la semántica estructural* (1970)[24]. În acelaşi timp, sunt relevate o serie de consecinţe, în plan teoretic, ale conceptului în cauză[25].

6.3. Un alt moment important al teoretizării conceptului de «semnificat unitar» îl constituie articolul *El estudio funcional del vocabulario (compedio de lexemática)*[26] în care Coşeriu fixează principiile generale ale lexematicii, care sunt, de fapt, principiile fundamentale ale structuralismului analitic[27]. El vorbeşte pe scurt aici de *principiul funcţionalităţii*, căruia îi adaugă un important corolar referitor la semnificat – cel al semnificatului unitar –, precum şi un corolar metodologic sau tehnic, acela al comutării (Coseriu 1987: 222–224). Conform acestui corolar, „pentru orice formă lingvistică distinctă, în gramatică şi în lexic, trebuie să se presupună în primul rând un semnificat unic, şi anume un semnificat unitar valabil pentru toate contextele în care apare forma respectivă şi care să poată justifica accepţiile acesteia ca fiind motivate prin determinări contextuale" [trad. n.].

[24] Studiul, publicat mai întâi în germană (*Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*) în 1970, a fost reluat, în versiune spaniolă, în Coseriu 1977: 185–209.

[25] Vezi, în Coşeriu 1977, în special p. 185–187.

[26] Redactat şi publicat iniţial în germană (în 1976) şi reluat în versiune spaniolă în Coseriu 1987: 206–238.

[27] Patru la număr: a) *principiul funcţionalităţii* cu un important corolar referitor la semnificat – cel al semnificatului unitar – şi cu un corolar metodologic sau tehnic al comutării; b) *principiul opoziţiei* care are drept corolar metodologic analiza în trăsături distinctive; c) *principiul sistematicităţii* (sau al structurării sistemice); *principiul neutralizării*.

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

6.4. Însă locul în care Coşeriu consacră cele mai multe pagini semnificatului unitar îl reprezintă magistralele sale *Lecţii de lingvistică generală* (Coşeriu 2000: 173–181)[28]. Într-o caracterizare făcută structuralismului, savantul vede în semnificatul unitar – cum deja am observat mai sus – corolarul imediat al principiului funcţionalităţii, cu referire la problema formelor omofone. Pentru mai multă rigoare, Coşeriu simte nevoia unor precizări suplimentare: „În această privinţă, trebuie să distingem între *semnificat unic* şi *semnificat unitar* şi, paralel, între *polisemie* şi *variaţie semantică*" (Coşeriu 2000: 173; cf. şi Coseriu 1977: 187).

Şi aici cele afirmate implicit de Aristotel în *Metafizica* şi în *Respingerile sofistice* îi servesc lui Coşeriu ca punct de plecare: „Semnificatul unei forme anumite poate, prin urmare, să nu fie «unic», deoarece există forme polisemice (forme care au mai mult de un semnificat); dar orice semnificat de limbă – atât un semnificat «unic» al unei forme univoce, cât şi fiecare din semnificatele unei forme polisemice – trebuie interpretat ca semnificat «unitar»" (Coşeriu 2000: 174). Urmează iarăşi precizări importante, cum este şi aceasta: „Un «semnificat unitar» – insistăm asupra acestui lucru – nu este un punct: este o zonă de semnificaţie delimitată de limbă" (Coşeriu 2000: 175).

În continuare, Coşeriu apreciază că există „trei tipuri de semnificat unitar" pe care, dovedind o capacitate excepţională de a surprinde esenţa mecanismelor lingvistice, le semnalează şi le caracterizează în linii generale, ilustrând clasificarea sa tripartită cu exemple luate preponderent nu din domeniul lexicologiei (eventual al lexematicii) – unde faptele ne sunt mai la îndemână –, ci din acela mai dificil (sub acest aspect) al gramaticii:

[a] La primul tip: „semnificatul unitar cuprinde sau «conţine» accepţiile; adică fiecare accepţie (sau variantă semantică) este acest semnificat unitar plus o determinare contextuală". Este, pe cât se pare, cel mai frecvent gen de semnificat unitar, putând fi evidenţiat, bunăoară, în cazul valorilor timpurilor din sistemul verbal romanic. În acest sens, Coşeriu alege imperfectul spaniol, ale cărui numeroase valori se pot reduce la valoarea unică de „prezent inactual" vs „prezent actual" (Coşeriu 2000: 175–176).

[b] La al doilea tip: semnificatul unitar este „un semnificat de bază, caracteristic anumitor întrebuinţări, [care] justifică celelalte tipuri de variante, cu toate că nu le «conţine» propriu-zis". Este destul de frecvent şi acesta, iar Coşeriu se opreşte, pentru exemplificare, la diminutivul din spaniolă, trăgând concluzia că, în pofida valorilor „emoţională", „expresivă", „ironică" sau „afectivă", în realitate, valoarea de bază a diminutivului poate fi doar aceea de „«diminuare intrinsecă», opusă «diminuării extrinseci» exprimate prin intermediul unor adjective ca *pequeño*" (Coşeriu 2000: 176–179).

[28] Urmăm aici traducerea românească a *Lecciones de lingüística general* (1981), acestea din urmă reprezentând o versiune mult modificată şi îmbunătăţită (practic, rescrisă în totalitate) a prelegerilor ţinute în Italia de Coşeriu în perioada 1968–1971. Încă de atunci, chiar în ediţia originară italiană, sunt discutate cele patru principii amintite şi se face referire la semnificatul unitar (vezi Coseriu 1973: 89–92), numai că exemplificările sunt mai puţine şi nu se face o clasificare a tipurilor de semnificat unitar.

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

[c] La al treilea tip: semnificatul unitar „«conţine» accepţiile sale (adică constituie baza fiecăreia din ele), dar în acelaşi timp tipurile de accepţii se comportă ca şi când ar fi dispuse într-o anumită ordine, în aşa fel încât, ca şi în cazul anterior, dacă unul se exclude, se trece la următorul”. Este şi cazul reflexivului în spaniolă (dar, parţial, şi în alte limbi) pe care Coşeriu îl dă ca exemplu pentru acest ultim tip (Coşeriu 2000: 179–181).

7. În încheiere, trebuie subliniat că, din păcate, receptarea distincţiilor şi a conceptelor coşeriene este viciată în unele medii ştiinţifice din cauza unor orientări ideologice sau filozofice „la modă”, foarte diferite de idealismul (inclusiv cel de factură fenomenologică) ce stă la baza doctrinei lui Coşeriu[29]. Altminteri, întorcându-mă la exegeţii invocaţi, care mi-au prilejuit această expunere, am convingerea că – dincolo de interpretarea parţial incorectă a conceptului de «semnificat» la Coşeriu – cercetările lui Martínez del Castillo (mai ales cele din cartea *La lingüística del decir* [2004], dedicată memoriei lui „Don Eugenio”) se pot dovedi utile îndeosebi la studierea terminologiei[30].

[29] Vezi şi cele declarate recent de Adolfo Murguía: „Poate [că] una dintre dificultăţile celor care doresc să se iniţieze în teoria lui Coşeriu este vocabularul său [adică *terminologia* sa, n.n.]. Această problemă a vocabularului lui Coşeriu prezintă o dificultate de receptare, mai ales pentru cei din lumea anglo-saxonă. Sistemul conceptual al lui Coşeriu a fost influenţat în anii ’50–’60 de fenomenologie, or, în prezent acest curent filosofic în SUA nu mai e văzut cu ochi buni. De altfel, întreaga filosofie analitică anglo-saxonă este anti-fenomenologică, iar efortul reprezentanţilor acestui curent constă în analizarea conceptelor, nu a intuiţiei, fie de natură categorială, fie de natură sensibilă” („*Eugeniu Coşeriu a devenit din întâmplare lingvist, la fel de bine putea să devină şi filosof…*” [interviu cu Adolfo Murguía, realizat de Eugenia Bojoga], în „Contrafort”, nr. 3–4, 2011, p. 12–13 şi 15).

[30] Faptul că am apelat în primele pagini la Anton Dumitriu pentru a-l înţelege mai bine pe Aristotel nu înseamnă nicidecum că am interpretat modul în care a asimilat Coşeriu ideile aristotelice prin grila de lectură a reputatului logician român. Coşeriu recunoaşte frecvent ce anume (şi din ce loc) a preluat idei şi concepte de la Aristotel. Doar că, mergând în adâncime, căutând să afli de ce unele lucruri sunt la Aristotel aşa şi nu altfel, ai nevoie de un cicerone. Şi, în această privinţă, ne-a fost ghid A. Dumitriu. De altfel, cine îi mai poate citi şi pricepe pe vechii gânditori fără studii introductive sau comentarii? Spunem acestea pentru a nu se confunda demersul nostru cu ceea ce a făcut J.M. del Castillo interpretându-l pe Coşeriu (şi nu pe Aristotel!) – cu referire la chestiunea semnificatului, cel puţin – sub influenţa lui Ortega y Gasset.

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Borcilă 2006 = Mircea Borcilă, *Despre contextul actual şi perspectivele integralismului*, în „Limba română", Chişinău, nr. 1–3.
Coseriu 1973 = Eugenio Coseriu, *Lezioni di linguistica generale*, Torino, Editore Boringhieri.
Coseriu 1977 = Eugenio Coseriu, *Principios de semántica estructural*, Madrid, Editorial Gredos.
Coseriu 1987 = Eugenio Coseriu, *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional* [1978], segunda edición revisada, Madrid, Editorial Gredos.
Coseriu 1990 = Eugenio Coseriu, *Semántica estructural y semántica cognitiva*, în „Jornadas de Filología", Barcelona, p. 239–282.
Coseriu 2001 = Eugenio Coseriu, *L'homme et son langage*, Louvain – Paris – Sterling, Virginia, Éditions Peeters.
Coseriu 2007 = Eugenio Coseriu, *Lingüística del texto. Introducción a la hermenéutica del sentido*, edición, anotación y estudio previo de Óscar Loureda Lamas, Madrid, Arco/Libros.
Coseriu 2010 = Eugenio Coseriu, *Storia della filosofia del linguaggio*, edizione italiana a cura di Donatella Di Cesare, Roma, Carocci Editore.
Coşeriu 1994 = Eugen Coşeriu, *Prelegeri şi conferinţe (1992–1993)*, Iaşi [Supliment la „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XXXIII, 1992–1993, seria A, Lingvistică].
Coşeriu 1996 = *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.
Coşeriu 2000 = Eugeniu Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*, traducere din limba spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chişinău, Editura ARC.
Coşeriu 2004 = Eugenio [sic!] Coşeriu, *Prelegeri şi seminarii la Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu* [1998–1999], texte consemnate, cuvânt înainte şi anexă de Doina Constantinescu, Sibiu, Editura Universităţii „Lucian Blaga".
Coşeriu 2004 = Eugeniu Coşeriu, *Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii*, ediţie în limba română de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Enciclopedică.
Coşeriu 2009 = Eugeniu Coşeriu, *Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*, antologie, argument, note, bibliografie şi indici de Dorel Fînaru, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".
Coşeriu 2011 = Eugeniu Coşeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, ediţie nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, versiune românească şi indice de Eugen Munteanu şi Mădălina Ungureanu, cu o prefaţă la ediţia românească de Eugen Munteanu, Bucureşti, Editura Humanitas.
Dumitriu 1969 = Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
Dumitriu 1990 = Anton Dumitriu, *Homo universalis. Încercare asupra naturii realităţii umane*, Bucureşti, Editura Eminescu.
Dumitriu 1992 = Anton Dumitriu, *Philosophia mirabilis. Încercare asupra unei dimensiuni necunoscute a filosofiei greceşti* (ediţia a II-a), Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.
Lyons 1995 = John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică* [1968], Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)

Martínez del Castillo 2002 = Jesús Gerardo Martínez del Castillo, *El significado en Coseriu: fundamentación teórica y estudio*, în *Eugenio Coseriu in memoriam*, II, [Ed. Jesús G. Martínez del Castillo], Granada, Granada Lingvistica, p. 67–89.

Martínez del Castillo 2004 = Jesús Gerardo Martínez del Castillo, *La lingüística del decir. El logos semántico y el logos apofántico*, Granada, Granada Lingvistica.

Martínez del Castillo 2010 = Jesús Gerardo Martínez del Castillo, *Las relaciones lenguaje – pensamiento o el problema del logos*, Madrid, Editorial Biblioteca Nueva.

Sapir 1921 = Edward Sapir, *Language. An Introduction to the Study of Speech*, San Diego – New York – London, Harcourt Brace & Company.

Seppänen 1988 = Lauri Seppänen, ***Indivisibilium intelligentia**. Zum aristotelisch-scholastischen Begriff und zu dessen Rolle in der Sprachtheorie Coserius*, în *Energeia und Ergon* (hrsg. von J. Albrecht, J. Lüdtke und H. Thun), Bd. II (hrsg. von Harald Thun).

Vilarnovo 1993 = Antonio Vilarnovo Caamaño, *Lógica y lenguaje en Eugenio Coseriu*, Madrid, Editorial Gredos.

Vîlcu 2010 = Dumitru Cornel Vîlcu, *Orizontul problematic al integralismului*, vol. I, *Integralism şi fenomenologie*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut & Scriptor.

FOR A BETTER UNDERSTANDING OF EUGENIO COSERIU'S CONCEPT OF «SIGNIFIÉ»

ABSTRACT

Central concept in Coseriu's linguistic theory, the *signifié* has not always been totally perceived (sometimes not even by some of Coseriu's disciples) either from its essence or dimensions. In order to correctly understand this notion it is necessary to go back to the fundamentals of the Coserian thinking, to a reconstruction of the road followed by the great linguist in order to clarify and justify reflexively his initial intuitions. The route obligatorily includes Aristotle, Toma d'Aquino, G. Vico, Leibniz, Hegel and Husserl. In Coseriu's view, the *signifié* stands for the linguistic *analogon* of the «concept» (*conceptus*) in the way it was understood by scholastic thinkers (*verba significant res mediantibus conceptibus*), hence we shall also deal with the relation (and the difference) between *universality* and *empirical generality* which Coseriu – unlike other linguists – never confounded.

Key-words: *philosophy of language*, *integral linguistics*, *concept*, *signifié*, *universality*, *empirical generality*.

BDD-A1234 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 03:58:21 UTC)